

Роман КУДРИК

аспірант кафедри філософії
Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0004-3152-3549>

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджуються підходи до виховання та становлення особистості на основі світоглядної освіти. Представлено аналіз деяких підходів навчальних програм, які мають у засновку розвиток світогляду. Аналіз показує, що кожен підхід спрямований на вплив і розвиток особистого світогляду через онтологічні переконання. У цій розвідці ми доходимо розуміння, що філософські ідеї, чи то етика доброчесності Аристотеля, чи деонтологічна етика Канта, виражені через діалог між викладачем і студентом, здатні закласти основи до формування цінностей світоглядної позиції. Також ми вдаємося до обґрунтування підмурку, на якому тримається світоглядна освіта (філософські, релігійні, культурні аспекти тощо).

Розглянуті нами приклади (фінська, австралійська модель освіти) за мету мають сприяння розвитку особистого світогляду, оскільки впливають на формування моральних поглядів (етичні та телеологічні питання), що виводяться з постійного застосування теоретичних аспектів у практиці життєвих ситуацій та подій. Попри це, ми звертаємо увагу на той факт, що сформований особистісний досвід відіграє значиму роль в інтеграції людини в суспільне буття.

Ключові слова: світоглядна освіта, особистий світогляд, інтеграція, герменевтично-комунікативна модель, релігійне виховання, ірраціоналізм, діалог.

Roman KUDRYK

PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF WORLDVIEW EDUCATION

The article examines approaches to education and personality formation based on worldview education. An analysis of some approaches of educational programs based on worldview development is presented. The analysis shows that each approach is aimed at influencing and developing a personal worldview through ontological beliefs. In this exploration, we come to understand that philosophical ideas, whether Aristotle's virtue ethics or Kant's deontological ethics, expressed through a dialogue between a teacher and a student, can lay the foundations for the formation of the values of a worldview. Also, we resort to substantiating the foundation on which worldview education is based (philosophical, religious, cultural aspects, etc.).

The examples considered by us (Finnish, Australian model of education) aim to promote the development of a personal worldview, as they influence the formation of moral views derived from the constant application of theoretical aspects in the practice of life situations and events. Despite this, we draw attention to the fact that the formed personal experience plays a significant role in the integration of a person into social life.

Key words: worldview education, personal worldview, integration, hermeneutic-communicative model, religious education, irrationalism, dialogue.

Вступ. Світоглядна освіта є одним з опорних стовпів, що впливають на становлення цілісної особистості. Ця цілісність тримається на системі поглядів на світ, на себе та на своє власне місце в цьому світі. Та ключовим у цій системі є те, що вона постійно вдосконалюється та змінюється завдяки свідомому прагненню до розвитку, навчання й пізнання. Цілісна особистість ніколи не обмежується вузьким знанням окремої спеціальності чи набутого фаху, адже це не дає можливості сформувати ні власну систему цінностей, ні життєву позицію. Навпаки, їй ближчою є модель розвитку через постійне збагачення цінностей, переконань і вивіряння життєвих позицій.

У статті Зібрена Мієдема, професора релігії та теології Амстердамського університету, що присвячена аналізу впливу пандемії COVID-19 на буття людини, її існування в структурі, де змішалися публічний і приватний простір [Мієдем], ідеться про те, що саме завдяки сформованому світогляду людина здатна перенести подібні зіткнення. Саме в такі періоди існування людства, як-от пандемія COVID-19, знання людини стає запорукою критичності. У часи криз, епідемій тощо дуже чітко стає дистанція між наукою і суспільством: формується вразливість знання та зростає напруженість між наукою і політикою. Ці сфери зазвичай мають між собою співпрацювати, і якщо цього не відбувається, то саме кризи підкреслюють відповідне дистанціювання, як, власне, і дистанціювання між наукою і політикою. Коли в часи пандемії наука прагне втрутитися в прийняття політичних рішень, надто разучим є спротив політики: неприйняття істинності академічних досліджень, уникання публічних дискусій чи преференції на публічній арені на користь політичних тверджень, а не наукових. Так, Зібрен Мієдема підкреслює той факт, що загалом світогляд, як певна рамка, завдяки якій людина розуміє себе, інших та світ, у якому живе, виступає повсякчас інтегративною та інтерпретативною структурою, що дає змогу оцінювати порядок і безлад тощо. Людина, що має сформовану структуру світогляду, здатна

керуватися нею як певним стандартом, але при цьому порівнювати та протиставляти щодо інших світоглядних структур, які керовані іншими поглядами, переконаннями й цінностями. На думку автора, світогляд варто розцінювати з позиції комплексного світоглядного підходу, адже він передбачає особисту та групову ідентичність (уміння вирізняти себе з-поміж інших), культурні виміри, онтологічні й епістемологічні переконання (до прикладу, усталене переконання щодо природи знання), універсальні й особистісні переконання, цінності та принципи [Мієдем]. Цей комплексний світоглядний підхід слід розцінювати і з позиції його виявів (чи всі ці опорні моменти наявні в людині), і з позиції його формотворення (фактори та чинники впливу на його становлення).

У логіці цього дослідника варто зважати на те, що в процесі розмірковувань він підводить до ідеї, що світогляд є свого роду «дисциплінарною матрицею для людини», адже, попри суспільні настрої (так званий світогляд суспільства), у будь-яких обставинах людина здатна керуватися власним баченням. Як-от у часи пандемії: критичне ставлення до методів лікування, розуміння необхідності заходів забезпечення, вибір засобів вакцинації тощо. Та для того щоб людина набула подібного світоглядного стандарту, потрібна система, яка надає людині всі ці складові. І саме тут визначальну роль відіграє світоглядна освіта, що орієнтована точково на складові цього світоглядного комплексу. Має існувати «посередник» між загальними принципами, що циркулюють у світі загалом і в кожному окремому суспільстві зокрема та конкретною ситуацією чи обставинами. Адже не існує чітких технічних правил, як людині бути в тих чи інших обставинах. Саме тому світоглядна освіта відіграє свого роду роль посередника, що поступово вчить людину набувати власної позиції, шукати відповіді на проблемні ситуативні питання чи віднаходити правильні рішення.

Спираючись на вищезазначене, варто зазначити, що **мета та завдання** цієї статті полягають в тому, щоб розкрити зміст по-

няття «світоглядної освіти», а також специфіку філософських і культурних чинників, які впливають на її формування. Оскільки світоглядна концептуалізація освітніх практик зосереджена переважно довкола того, що вона є досить «практичною» (те, чого людина навчилася, можна побачити лише в конкретних ситуаціях, оцінивши, як вона їх вирішує), найоптимальнішою **методологією** цього дослідження може бути міждисциплінарний підхід і системний аналіз. Щодо теоретичного підґрунтя, то ми звертатимемося до робіт таких інтелектуалів, як Джон Валк («Світогляд: комплексний підхід до розуміння себе та інших») та ін. Зазначимо, що Дж. Валк теж є прихильником ідеї, що світоглядна освіта здатна посилити формування світогляду людини, але його становлення впливає з індивідуальних обставин і ситуацій.

Виклад матеріалу. Різні типи світогляду людини, чи то релігійний, чи то духовний, чи то світський, мають свою широту, глибину та масштаб. Джон Валк [Валк] стверджує, що хоча індивідуальні світогляди мають унікальні особливості, адже складаються з особистого досвіду кожної людини, а отже, формують специфічну «мапу реальності», та все ж його будуть сильно визначати константи, які є спільними для всіх. Тож освіта, яка керується світоглядно-формотворчими установками, повсякчас буде спрямована на розвиток у кожній людині тих здатностей, що визначатимуть її буття в суспільстві.

У роботі «Світогляд: комплексний підхід до розуміння себе та інших» Джон Валк виводить цілісний конструкт світогляду, що дає розуміння як його конститутивних особливостей, так і визначення ряду чинників, що йому послуговують.

Джон Валк визначає світогляд як унікальну систему переконань, цінностей та установок, що формують погляд на світ людини: визначають її поведінку, прояви в соціумі та вираження власної «мапи реальності». У розумінні цього інтелектуала світогляд формується на основі власного досвіду (точніше сформованих реакцій на ту чи іншу ситуацію), виховання та куль-

турного контексту. Щодо культури, то вона відіграє надзвичайно важливу роль, адже рівень культурного розвитку закладає визначальні цінності, норми, які необхідні для буття у світі. Світогляд не є статичним конструктом. Він розвивається та змінюється з плином життя; на його видозміни впливають ситуації, проблеми та їх рішення, вчинки, люди та комунікація з ними тощо. Також не менш значущу роль у його постійному становленні відіграє світоглядна освіта, яка дорівнює безперервності. Власне тут ми маємо підкреслити те, що саме *філософські та культурні складові будуть тим орієнтиром, що збагачуватиме світогляд людини* на будь-якому етапі її життя та який людина не може оминати. До прикладу, філософія, яка виступає не лише загальноуніверситетським предметом, який вивчають студенти другого курсу будь-якої зі спеціальностей, але й джерелом мудрості, до якого приходять кожна людина на тому чи іншому етапі свого життя. Особливо, коли людина перебуває на етапі потреби розуміння себе, свого місця у світі тощо. Її духовне збагачення відбувається завдяки філософській літературі, вивченню культурної спадщини, пошукам на їх основі власної життєвої траєкторії та розуміння цього світу.

Саме філософсько-культурна складова дає матеріал для самоаналізу та різноманітні «техніки» до вивіряння цінностей і переконань людини. Саме заглиблення в тонкощі філософських учень, підходів і виявлення культурних відмінностей підкреслює значимість контексту буття в глобальному міжкультурному контексті.

Андре Малдер пропонує досить практичну «герменевтично-комунікативну модель» світоглядної освіти, яка сприяє формуванню світоглядного конструкту кожної окремої людини. У його теорії герменевтична складова ґрунтується на тому, що викладач чи вчитель націлений на інтерпретацію та тлумачення сенсів із тих джерел, які актуальні в життєвих ситуаціях, сприяють вихованню, а також впливають на формування світогляду. «Викладач завжди зосереджений на тому, що виокре-

мив собі в якості значущого та такого, до надалі можна представити в розповідях студентам, адже це буде впливати на їх досвід. Завдяки інтерпретації традицій чи джерел, які вони знають і за якими живуть виникають підстави до систематизації та узгодження щодо вже наявних. Викладач використовує кілька джерел і традицій, оскільки плюралістичне суспільство передбачає, що світоглядно-орієнтований педагог не може зосереджуватися лише на одному значущому джерелі, адже його замало для співвіднесення із запитаннями та життєвими ситуаціями студентів» [Малдер, с. 289]. Занурившись в історію, слід відмітити, що люди є герменевтичними істотами, які шукають сенси й відкриті до мудрості, що передається традиціями. Герменевтична умова означає, що життя відкрите до різноманітних інтерпретацій як із книжкових джерел, так і з безпосередніх наративних форм, якими люди можуть поспілкуватися та беруть (повною мірою чи частково) як інструкції на тому чи іншому проміжку свого життя.

Комунікативна складова hermeneutical – communicative model свідчить, що викладач / учитель прагне до діалогічного обміну думками та досвідом під час спілкування зі студентами / учнями щодо того, що для них є значущим. «Цей обмін починається з відкритого ставлення викладача, зі справжнього інтересу до розповідей студентів. Викладачі розпізнають власні реакції та відображають їх перед учнями шанобливо. Вони готові поділитися своїми поглядами та досвідом задля взаєморозуміння. Виявляючи думки та історії та модеруючи дискусією та бесідою між студентами, викладач скеровує аудиторію до діалогу. Розходження поглядів між студентами, які виявляються, використовуються як відправна точка для більш глибокого вивчення процесів. Конфліктні інтерпретації реальності та сенсів джерел ведуть до різних припущень про реальність, світ, Бога тощо. У цих дискусіях студенти та викладач можуть змінити свої погляди чи ставлення до предмету обговорення. Таким чином, світоглядна освіта ніколи не

є вулицею з одностороннім рухом. Світоглядне виховання є в нашому розумінні не лише передаванням значущої інформації, а насамперед конструюванням сенсу у взаємодії: взаємодії з джерелами та взаємодії між студентами та викладачем» [Малдер, с. 289]. Саме тому, як говорить Андре Малдер в іншій своїй статті, не важливо, про що говорити зі студентами, про свого kota чи про Бога, головне, щоб ця дискусія була спрямована на підтримку студентів у розвитку їх особистого світогляду.

Група дослідників, а саме Туулі Ліпайнен, професор факультету освіти Гельсінського університету (Фінляндія), Анна ХалафOFF, професор факультету соціології Університету Дікіна (Австралія), та їх колеги у 2020 році провели дослідження. Його мета полягала в тому, щоб увиразнити вплив світоглядної освіти та інтеграцію людини в суспільство. Власне для цього дослідники здійснюють порівняння різних підходів, які існують у фінській та австралійській моделях освіти.

Так, з аналізу вищезгаданого дослідження випливає, що фінська модель світоглядної освіти переважно концентрується довкола релігійних питань, адже для їх національної програми є важливим, щоб учні знали на власній релігії. Щодо неї, то тут не існує жодних обмежень – учні мають повне право самовизначення з-поміж релігійного різноманіття: православ'я, іудаїзм, іслам, буддизм, католицизм тощо. Цю модель зазвичай називають підходом до світоглядної освіти на основі «власної релігії», що означає, що учні вибирають на свій розсуд належність до системи цінностей тієї релігії, яка їм ближче, і проходять всі етапи становлення, пошуків і визначення. Та, як зазначають дослідники, ця система світоглядного становлення не позбавлена проблем. Модель не враховує того, що світогляд учнів може бути мінливим і гібридним і ігнорує можливість того, що молода людина самостійно визначає свій особистий світогляд. У теорії все здається досить привабливим, однак практика показує дещо інше. Учень не може залишити або змінити свою релігійну або нерелігій-

ну належність, доки йому не виповниться 18 років, а до того групу, у якій він вчитиметься (і у яку занурюватиметься релігія), вибирається та визначається батьками.

На сьогодні багато шкіл Фінляндії відходять від релігії як основоположного орієнтира для формування світогляду. Чимало шкіл запроваджують моделі інтегрованої світоглядної освіти, де учні можуть вивчати свій власний світогляд і світогляд інших в одному класі разом зі своїми однолітками. Загальний досвід у таких класах був визнаний позитивним та евристичним у розвитку навичок діалогу між учнями з різними культурними, освітніми чи соціальними вихідними даними.

Щодо австралійської моделі світоглядної освіти, то слід відмітити, що вона за орієнтир бере дещо інші маркери. Їх формотворчі основи світоглядного базису, спрямовані на запобігання насильницькому екстремізму, змусили австралійських вчених стверджувати, що існує нагальна потреба в більш присвяченому змісті про світогляд і релігії в австралійській навчальній програмі. Саме тому вони доклали зусиль для сприяння більшій релігійній, міжрелігійній і світоглядній грамотності та повазі до різноманітності. На думку фахівців, цей тип освіти має бути критичним і вивчати потенціал релігії для сприяння як культурам насильства, так і розбудові миру. Він може дати необхідний матеріал для того, щоб досліджувати складність не лише релігійного, духовного та нерелігійного різноманіття, але й того, як воно перетинається з іншими різноманітностями та правами. Саме тому навчальні програми, де в основу покладено світоглядну компоненту, спрямовані на те, щоб усі вправ-

ляння належним чином співвідносилися з реальністю та безпосереднім життям кожного учня.

Висновки. Сформований світогляд кожної людини – формула досить умовна. Світогляд варто сприймати як динамічний конструкт, який формується все життя: визначається, вивіряється, посилюється. Світогляди можуть бути нерелігійними, духовними та/або релігійними тощо припущеннями щодо життя, які надають сенсу та містять цінності й норми, які пропонують основу для мислення та дій. Вони можуть бути організованими та інституційними чи особистісними, можуть бути складними, гібридними та динамічними, особливо у молодих людей, а можуть мати спрощену форму тощо. Та всі ці градаційні моменти зводять до того, що правильно закладений підмурак до формування світогляду надасть можливість людині не лише долати життєві негаразди, але й розвиватися за будь-яких обставин і бути гідним представником будь-якої спільноти, суспільства.

Розвиток власного світогляду, знання про світогляди інших людей і сприяння прийняттю та повазі до інших світоглядів – це головні завдання кожної людини. Уже доведено, що світоглядна освіта, яка розширює знання про різні світогляди, світоглядну грамотність і критичне мислення, відіграє значну роль у збільшенні міжрелігійного розуміння та позитивного ставлення до меншин. Також вона може відігравати важливу роль у сприянні соціальному залученню чи розбудові миру. І для цього доречною є саме філософська складова, яка дає змогу кожній людині знаходити ціннісні аспекти до свого власного становлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Benjamin, S., and Kuusisto, A. (2016). Analytical and Methodological Considerations for the Use of Social Categories in Identity Research. *International Journal of Bias, Identity and Diversities in Education*, 1 (1), 13–27. <https://doi:10.4018/IJBIDE>.
2. Halafoff, A., & Gobey, L. (2018). Whatever? Religion, Youth and Identity in 21st Century Australia. In *Youth, Religion, and Identity in a Globalizing Context*. Boston: Brill. P. 255–277.

3. **Miedema, Siebren** (2023). Pandemic impact as worldview and paradigm clashes between science and society and between science and politics. Is there a role for pedagogy of science and worldview education? *British Journal of Religious Education*, p. 228–235. <https://doi.org/10.1080/01416200.2023.2287987/>
4. **Mulder, A., & van den Berg, B.** (2019). Learning for Life: A Hermeneutical – Communicative Model for Worldview Education and White Normativity. *Religious Education*, 1–16. DOI: 10.1080/00344087.2019.160246/
5. **Lipiäinen, T., Halafoff, A., Mansouri, F., & Bouma, G.** (2020). Diverse worldviews education and social inclusion: a comparison between Finnish and Australian approaches to build intercultural and interreligious understanding. *British Journal of Religious Education*, p. 1–12. DOI: 10.1080/01416200.2020.1737918/
6. **Valk, John** (2021). *Worldviews: A Comprehensive Approach to Knowing Self and Others*. Palgrave Macmillan, 324 p.
7. **Valk, John** (2017). “Worldview Education”. In *Interfaith Education for All: Theoretical Perspectives and Best Practices for Transformative Action*. Boston: Sense Publishers. P. 227–242.